

תשובות קצרות

1. גבולות ארץ ישראל (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | מהם גבולות הארץ לעניין קדושת שביעית?

תשובה | בתחום שנתיישבו בו ישראל בימי בית המקדש השני, הנקרא גם 'גבול עולי בבל', נוהגים בימינו כל דיני קדושת שביעית מדרבנן. לעומת זאת, בתחום הרחב של ארץ-ישראל שנתיישבו בו רק בימי בית המקדש הראשון, הנקרא 'גבול עולי מצרים', הקלו חכמים בדיני שביעית (שביעית פ"ו מ"א). ב'גבול עולי מצרים' אין איסור 'ספיחין' על הירקות, אך לגבי קדושת שביעית בפירות נחלקו הפוסקים. למעשה נוהגים בדיני קדושת שביעית בפירות הגדלים שם ('קטיף שביעית', עמ' 53; 'שבת הארץ', עמ' 449-447).

2. קטיף פירות של בעל הגינה לצורך חלוקה (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | עץ משמש שפירותיו הופקרו בשביעית כדין - האם מותר לבעל הגינה לקטוף את כל הפירות ולחלקם לאחרים, כדי למנוע את הפסד הפירות?

תשובה | בפשטות רצוי שבעל הגינה יקטוף מהעץ רק כמות כזו שמותר גם לאנשים אחרים לקטוף, שכן הפירות הם הפקר ושייכים לכל הציבור במידה שווה. עוד יש איסור בקטיף עצמו - אסור לקטוף את כל הפירות ולנהוג 'כמנהג בעלים'. אבל מותר לכל אחד לקטוף בפעם אחת כמות של פירות עבור שלוש סעודות, בהתאם לגודל המשפחה שלו ('שבת הארץ', עמ' 359). אמנם במקרים שבהם לא יבואו אחרים לקטוף והפירות עלולים להתקלקל, מותר לקטוף את הפירות, להפקיר אותם ולתת אותם לכל מי שמעוניין בהם ('מעדני ארץ', סי' ז ס"ק ב, ד"ה ונראה).

3. גינה של בית משותף בשביעית (הרב יואל פרידמן)

שאלה | כיצד יש לנהוג בשביעית בגינה של בית משותף, שחלק מדיריו אינם שומרי מצוות?

תשובה | בהעסקת גנן בשביעית לדעת חלק מהפוסקים עלולים כל דיירי הבניין לבטל מצוות עשה של 'ושבתה הארץ שבת לה'. עוד יש אומרים שבתשלום למיסי וועד הבית אשר כולל גם תשלום לתחזוקת הגינה יש משום סיוע לעוברי עברה. לכן כדאי לפנות לוועד הבית לפני שנת השמיטה, ולשכנעו בדרכי נועם שניתן להחזיק גינה יפה בשמיטה אם נערכים לכך לפני השמיטה ועושים אז את כל הפעולות האפשריות. בשנת השמיטה

עצמה יעשו רק פעולות תחזוקה וידחו את פעולות הפיתוח כגון זריעה ושתייה לאחר שנת השמיטה ('קטיף שביעית', עמ' 221, הערה 4).

4. העברת עציצים ממקום למקום (הרב יואל פרידמן)

שאלה | האם מותר להעביר בשנת השמיטה עציצים גדולים ששוקלים כמאה ק"ג ממקום למקום ברחבת העירייה, כדי לפנות את המקום לצורך קיום אירוע?
תשובה | העציצים המדוברים נחשבים עציצים נקובים, שכן יש להם נקב בתחתית והם אף משתרשים באדמה, ברווח שבין הבלטות של רחבת העירייה. כיוון שכן, הדיון הוא בשאלה האם מותר להעביר עציץ נקוב ממקום למקום. הגרש"ז אויערבאך מסתפק בכך ב'מנחת שלמה' (ח"א, סי' מא, עמ' ריט) אך למעשה הוא נוטה לחומרא. אשר על כן הצעתי היא שלפני השמיטה יניחו את כל העציצים על יריעה של ניילון עבה (פוליאטילן), ועל ידי כך הם ייפכו להיות עציצים שאינם נקובים.¹ בשמיטה עצמה יעבירו את העציצים למקום אחר על גבי יריעת הניילון, ונמצא שלא בוצעה עקירה והנחה של העציצים. אמנם יש להקפיד בבחירת המקום להנחת העציצים, שלא יהיה זה מקום שיש בו יתרונות עבור העציצים (כגון העברה ממקום מוצל למקום עם שמש או להפך), שאם כן נמצא שיש בהעברתם משום פעולת הצמחה האסורה בשמיטה. יש אפוא לבחור את המקום בחירה שרירותית מטעמי נוחיות האחסון ולא מטעמי יתרון חקלאי, כנ"ל.

5. העלאת נכה במעלית בשבת (הרב ישראל רוזן)

שאלה | בע"ה נארח בקהילתנו בחו"ל קבוצה של כעשרים נכים ועוד עשרים מלווים מישראל. באחת השבתות הם יהיו בבתיים של משפחות בקהילה. כידוע, יש מעליות ישנות יחסית, שהדלת החיצונית של המעלית אינה נפתחת אוטומטית אלא יש לפותחה ידנית. ברור שפתיחת הדלת החיצונית מפעילה מנגנון שתפקידו למנוע סגירת הדלת הפנימית של המעלית. חלק מהמשפחות גרות בקומות גבוהות (קומות 9-11), והעלאת והורדה של הנכה בכיסא הגלגלים אינן מעשיות, וגם רחוקות מלהיות 'עונג שבת', בעיקר במהלך שבת שבה יש צורך לעלות ולרדת כחמש פעמים.
א. בהנחה שפתיחת הדלת החיצונית מפעילה מנגנון למניעת הסגירה של הדלת הפנימית, האם יש דרך מותרת לפתיחת הדלת החיצונית של המעלית?
ב. ייתכן שהפתרון לבעיית השימוש במעלית היא שגוי יצטרף לעלייה ולירידה בה. האם מותר לומר לגוי מפורשות שילחץ על כפתור המעלית הרלוונטי, לפי הקומה שרוצים

1. אף שהעציצים שוקלים כמאה ק"ג - דין עציץ שאינו נקוב יש להם, ע' קטיף שביעית עמ' 110, סעי' 6/ד והערות 21-22, שהם פחותים מארבעים סאה ואף מיטלטלים על ידי שניים-שלושה אנשים.

להגיע אליה? אם אסור לומר לו זאת, מה כן מותר לומר לו? למעשה, כמעט בלתי אפשרי שהגוי (השומר בכניסת הבניין) יעלה איתנו במעלית, ובוודאי שלא סביר שהוא יצטרף כשנרצה לרדת מקומת המגורים לכניסה לבניין. אם כן, מה יכול להיות הפתרון לירידה מן הדירה לכניסה?

תשובה | נקדים ונאמר שנכים ומוגבלים מוגדרים הגדרה 'גורפת' בתור 'חולה שאין בו סכנה', אשר למענו מקילים בשבת בעניינים שונים שאין מקילים בהם לבריאים. כך כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ('מנחת שלמה', ח"א סי' ט): 'נראה דמי שאזנו כבדה משמוע **חשיב נמי כחולה**, ואף שהמכשיר אינו מרפא'. כך סבר גם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל ('אגרות משה', או"ח ד סי' צ) בנוגע לנכה שאינו יכול ללכת:

יש טעם גדול להתירו שישב על כסא עם אופנים שיכול לגלגלה בעצמו, דהוא כמנעל שלו... **וכיון שהוא חולה** שיש לו צער גדול מזה שלא ילך להשמחה של קרובו יש מקום להתיר.

ולפניהם כתב הגרא"י ולדינברג זצ"ל בנוגע לטלטול מוקצה לחירש ('ציץ אליעזר' ח"ו, סי' ו אות ג), והוסיף את עניין כבוד הבריות:

אין לך כבוד הבריות גדול מזה כמניעת בושח ובזיון **מהחרש** מאי שמעו לקול המדברים אליו. דאין לתאר גודל אי הנעימות הנגרמת לו מדי בואו בין אנשים ובבהכ"נ והוא בודד לו... באופן שאיכא בזה משום כבוד הבריות... לכן שפיר יש להתיר טלטול מוקצה ולהתיר לחרש לשאת בשבת מכונת החרשים.

הגר"י ברייש (חלקת יעקב או"ח סימן סד) דן כך ב'נכות נפשית', ופוסק: להעמיד הרדיו מע"ש בשביל **חולה עצב רוח** שהזמרה לו לרפואה, והעליתי להתיר... בעצב רוח ומרה שחורה **דהוא חולי ממש**... וכשהוא במדריגה גדולה אפשר דמיקרי גם חושיב"ס, כחולה נכפה... אבל נ"ד מיירי באיש חולה עצבים ומרה שחורה והזמר הוא לו לרפואה, דמי ממש למי שיש לו מכה שמצטער ממנו כל גופו דמבואר בשו"ע דמיקרי חושיב"ס...

והנה נפסק בשו"ע (או"ח שכח סע' יז) בעניין חולה שאין בו סכנה, כך: חולה שנפל מחמת חוליו למשכב ואין בו סכנה [הגה: או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך כנפל למשכב דמי] אומרים לא"י לעשות לו רפואה אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא... ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידים יש מתירים אפילו אין בו סכנת אבר. ויש אומרים שאם יש בו סכנת אבר עושין ואם אין בו סכנת אבר אין עושין. וי"א שאם אין בו סכנת אבר עושין בשינוי, ואם יש בו סכנת אבר עושין בלא שינוי. וי"א אפי' יש בו סכנת אבר אין עושין לו דבר שהוא נסמך למלאכה דאורייתא, ודברים שאין בהם סמך מלאכה עושין אפילו אין בו סכנת אבר. ודברי הסברא השלישית נראין. וסיכום המ'שנה ברורה' (סי' שכח ס"ק נז): 'היינו שמותר לעשות אפילו כל השבותים ורק ע"י שינוי'.

לשאלתנו, קרוב לוודאי שיש בדלת החיצונית מנגנון אבטחה חשמלי ולא מכני בלבד. ואם כן אנחנו רואים בפעולות אלו איסורי דרבנן, וכן בעצם הפעלת המעלית (פרט לתאורת התא, אם היא בנורות ליבון). ולכן אם מדובר בנכה, מותר לומר לנכרי בכניסת הבניין לפתוח עבורו את הדלת וכן ללחוץ על הקומה המבוקשת. אם אפשר, עדיף לומר ברמז בלבד, ולא בציווי ישיר.

כשאינן נכרי, או כשאין אפשרות שהוא יבוא לקומת הדיור, נראה שאפשר להתיר את פתיחת המעלית והפעלתה ב'שינוי', כמבואר לעיל ב'שלחן ערוך' וב'משנה ברורה' שם. ה'שינוי' המעשי ביותר, והמומלץ, הוא הפעלה באמצעות חפץ כלשהו ולא ישירות ביד. למשל, הפעלה על ידי כפית או מזלג או כל חפץ שאין דרכו בכך, והוא מקשה על הפתיחה. אין הבדל אם הנכה עצמו עושה פעולות אלו או מישהו מ'סועדי' - סובביו. כמובן, הדברים אמורים בנוגע להעלאת נכה והורדתו במעלית, ולא בנוגע להעלאת והורדה של לבראים. אך אם המעלית הופעלה או נפתחה לצורך נכה - מותר לבראים להצטרף אליו.

6. עוד על שימוש במעלית לנכה בשבת (הרב ישראל רוזן)

שאלה | אני פיזיותרפיסט, ואני מטפל בילדים עם שיתוק מוחין. יש ילדה בת תשע שאני מטפל בה, והיא מתגוררת בקומה שלישית ואחרונה, בבניין עם מעלית. הילדה אינה מסוגלת לרדת במדרגות, אך היא יכולה ללחוץ על כפתור המעלית ולרדת בה. הילדה גם כמעט אינה מדברת. היא מבינה כשפונים אליה, אך תגובותיה איטיות מאוד. האב מרים את הילדה ומוריד אותה במדרגות כל שבת כדי שתוכל להגיע לבית הכנסת ולהשתתף בקריאת תהילים. בתור פיזיותרפיסט, אני חרד הן לאב והן לילדה שהולכת וגדלה. זוהי סכנה חמורה ביותר לשניהם, וברור שזה ילך וייעשה מסוכן יותר ככל שהילדה תגדל. אני עובד איתה ומעריך שעם הזמן היא תוכל לרדת במדרגות, אך מה לעשות בינתיים? האם מותר לילדה לרדת בעצמה במעלית והאב יחכה לה למטה?

תשובה | אני סבור כי מותר לילדה עצמה להפעיל את המעלית לצורכה, גם אם היא ברת-דעת. הנימוק לדעתי הוא הנסיבות האישיות הקשות, המקנות לה מעמד של 'חולה שאין בו סכנה', כמצוטט לעיל (בתשובה הקודמת) מפוסקי דורנו. מכיוון שהיא עדיין אינה בת-מצווה, ואנו רואים בהפעלת המעלית איסור דרבנן בלבד, (פרט להפעלת התאורה על ידי פתיחת הדלת, אם היא נורת ליבון) יש מקום להתיר לה לעלות ולרדת במעלית לצורכה.

7. הדפסת ספרי קודש בימי בין המצרים (הרב אריה כץ)

שאלה | לפני כשמונה שנים במכון פוע"ה התחילו לעבוד על הוצאת 'ספר פוע"ה', שמטרתו להקיף את כל הנושאים שבהם עוסקים במכון פוע"ה מבחינה הלכתית -

רפואית: הכנה לנישואין, טהרת המשפחה, בדיקות רופא, פוריות, הריון ולידה ועוד. הדפסתו של הכרך הראשון (מבין חמישה כרכים מתוכננים) החלה בימי בין המצרים והסתיימה בראש חודש אב. כיוון שיש שמחה רבה בהוצאת הספר, יש לשאול האם ראוי היה שהדפסת הספר תיעשה בימים אלו, או שמא ראוי היה לדחות את ההדפסה בכמה שבועות, עד לאחר תשעה באב?

תשובה | בשלחן ערוך (או"ח סי' תקנא סעי' ב) נפסק: 'מראש חודש עד התענית ממעטים במשא ובמתן ובבנין של שמחה'. לכאורה, הדפסת ספר היא שמחה גדולה למחברים, ובוודאי כאשר מדובר בספר שעמלים על הוצאתו שנים רבות, והדפסתו התעכבה כמה פעמים. אלא שהרמ"א (שם) הוסיף: 'ולצורך מצוה הכל שרי'. על בסיס דברי הרמ"א נכתב בשו"ת 'אגרות משה' (או"ח ח"ג סי' פ), שמותר לקנות תפילין חדשות בתשעת הימים, כיוון שהן משמשות אך ורק לצורך מצווה². לפיכך, מותרת גם הדפסת ספרי קודש בימי בין המצרים, ואפילו לאחר ראש חודש אב, שהרי היא לצורך מצווה. אמנם ב'פסקי תשובות' (ח"ו סי' תקנא אות י') הובא בשם הרב יעקב ישראל קנייבסקי ('הסטייפלר'), שהחמיר לא לקבל את ספריו החדשים בשלושת השבועות, שלא תהיה לו שמחה. פעם כשהגיעו ספריו מבית הדפוס בזמן זה, הורה שלא לפתוח את החבילות עד לאחר תשעה באב. אלא נראה שמנהגו היה בבחינת חומרא גדולה שקיבל על עצמו, ומעיקר הדין מותר להדפיס ספרי קודש בימי בין המצרים.

הקדמה

להלן קובץ שאלות ותשובות קצרות בנושא סטומה, שנשאלו דרך האגודה למלחמה בסרטן. סטומה היא פתח לא טבעי בבטן, שדרכו מופרשות ההפרשות אל תוך שקית צואה או שתן.

8. האם שקית סטומה נחשבת חציצה (הרב אריה כץ)

שאלה | אני אישה בת שלושים ושש ואני צריכה לטבול במקווה. האם מותר לי לטבול במקווה כשמדבקה ושקית סטומה על גופי?

תשובה | מבחינה רפואית, אין מניעה שמים יכנסו לפתח בבטן, ולכן ניתן לנקות היטב מסביב לפתח ולהיכנס למקווה בלי השקית. כשמדובר בסטומה מסוג איליאוסטומיה, שבה יש הפרשה שיוצאת ומטפטפת כל הזמן, ניתן לסגור את הפתח באמצעות טמפון או גזה, כשהחלק הבולט של הגזה יהיה בולט כלפי חוץ, כדי שיהיה ראוי למעבר מים.

2. אמנם קניית טלית נאסרה שם, אף שמתעטפים בה לצורך מצווה, כיוון שסוף כל סוף טלית היא בגד שצריך לברך על לבישתו 'שהחיינו'; ואין מברכים 'שהחיינו' בשלושת השבועות, וכל שכן בתשעת הימים.

כיוון שיש סבירות שבכל זאת המקווה יתלכלך, רצוי לתאם עם הבלנית שתטבלי אחרונה באותו יום, ולאחר הטבילה ינקו היטב את המקווה ויחליפו את המים.³

9. תפילה עם שקית סטומה (הרב אריה כץ)

שאלה | האם בזמן תפילה בבית הכנסת, כשהשקית מתחילה להתמלא אני יכול להמשיך להתפלל?

תשובה | יש איסור להתפלל כשנמצאים צואה או שתן.⁴ למרות זאת, עקב העובדה שמדובר במצב מתמשך, שלפי מידת חומרתו, עשויה להימנע מאנשים היכולת להתפלל ולברך במשך תקופה ארוכה, הקלו הפוסקים בתפילה לבעלי סטומה, וזאת מכמה נימוקים:

- א. רוב הזמן אין צואה יוצאת.⁵
- ב. סטומה אינה נקראת צואה במקום יציאתה, כיוון שאיננו מקום היציאה הטבעי,⁶ ויש מתירים צואה שאינה במקומה כשהיא מכוסה,⁷ ובמקרה של סטומה, שהיא תמיד מכוסה, יש להקל יותר.⁸
- ג. אף אם זו צואה במקומה, יש דעה שכשאין מגיע ממנה ריח רע, האיסור להתפלל בהמצאה הוא רק מדרבנן,⁹ וכיוון שיש ספק אם תהיה צואה בשעת התפילה, ספק מדרבנן מותר.¹⁰
- ד. צואה שאינה יוצאת מהמקום הרגיל, אין לה כלל דין צואה ומותר להתפלל בהמצאה.¹¹
- ה. כשמדובר בשתן, מצד אחד הדין חמור יותר, כי קרוב לוודאי שיהיה טפטוף בשעת תפילה, אך מצד שני יש צד נוסף להקל, כיוון שמן התורה האיסור הוא רק בתפילה כנגד 'עמוד של מי רגליים',¹² וטפטוף השתן לתוך השקית אינו נקרא עמוד,¹³ וכשהשקית מכוסה התפילה עימה מותרת.
- לאור הנימוקים שהובאו, אדם שיש לו סטומה יחליף לשקית נקייה לפני התפילה, וינקה את המקום מסביב, ויתפלל כרגיל בלי לבדוק אם השקית מתמלאת. אם שם לב באמצע התפילה שהשקית מתחילה להתמלא, רצוי שיפסיק מתפילתו בזמן היציאה עצמה של הצואה, וימשיך מאותו מקום כשמפסיקה היציאה. אם אנשים עלולים לשים לב לכך והוא

3. נשמת אברהם, יו"ד עמ' רנב, בשם הרש"ז אויערבאך והר"י נויבירט; ספר פוע"ה, כרך א פרק יט הל' פד-פה.

4. שו"ע, או"ח סי' עו-עז.

5. מנחת יצחק, ח"ו סי' יב.

6. ציץ אליעזר, ח"ט סי' ו.

7. שו"ע, או"ח סי' עו ס"ד דעה ראשונה.

8. שבט הלוי, ח"ג סי' יז.

9. נשמת אדם, כלל ג סעי' ו.

10. מנחת יצחק, שם.

11. הר"י זילברשטיין, חשוקי חמד, יומא לא ע"א.

12. שו"ע, שם סעי' ז.

13. היכל יצחק, או"ח סי' ד; ציץ אליעזר, ח"ח סי' א.

מתבייש, יכול להמשיך בתפילתו כרגיל. אם לעתים מגיע אליו ריח רע מהשקית, יכול לשים בושם בשקית ובכך לפתור את הבעיה.¹⁴

10. ברכת כוהנים עם שקית סטומה (הרב אריה כץ)

שאלה | אני כוהן ויש לי סטומה של שתן. האם מותר לי להשתתף בברכת הכוהנים?
תשובה | כאמור בשאלה הקודמת, אמנם בסטומה כזו בדרך כלל יהיה שתן, והוא אף עלול לטפטף בשעת הברכה עצמה, אך ראינו שיש צדדים להקל בדבר, ובפרט כשמדובר במצווה חשובה כמו ברכת כוהנים.

11. עלייה לתורה עם שקית סטומה (הרב אריה כץ)

שאלה | אם יש לי סטומה מסוג COLOSTOMY האם מותר לי לעלות לתורה?
תשובה | גם כאן, כל עוד לא ידוע שיש צואה בתוך הסטומה, אין איסור בדבר. גם כשיש צואה בפנים, אם רוצים לקרוא לו לעלות לתורה, וסירוב שלו עלול לבייש אותו, ניתן לסמוך על הדעות המתירות ולעלות.

12. שליח ציבור עם שקית סטומה (הרב אריה כץ)

שאלה | האם מותר לי להיות חזן בבית הכנסת כשאני עם סטומה?
תשובה | הפוסקים הבינו את המצב הרגיש שבו נמצא אדם עם סטומה, ולכן חיפשו בכל כוחם דרכים להתיר לו להתפלל ולברך. תפקידו של חזן איננו רק להתפלל לעצמו, אלא גם להוציא את הציבור ידי חובה, ולכן מלכתחילה עדיף שהחזן לא יסמוך על הקולות שמנינו. אולם אם לבעל הסטומה יש עניין מיוחד להיות חזן, כגון שיש לו יום זיכרון לאחד מקרוביו, או שהגבאי ביקש ממנו לגשת ולהתפלל, והוא מתבייש לסרב ולהסביר מדוע, נראה שגם במקרים אלו, ניתן לסמוך על הדעות המקלות ולגשת להיות חזן.

13. טיפול בשקית סטומה בשבת (הרב אריה כץ)

שאלה | אם תהיה לי דליפה מסביב לסטומה בשבת, האם מותר לי להחליף מצעים ולהתקלח?
תשובה | **החלפת מצעים** כדי שניתן יהיה לשכב עליהם בשבת מותרת, אך אם מטרת ההחלפה היא לצורך מוצאי שבת, אין לעשות זאת בשבת.¹⁵ אם הלכלוך על הסדין מפריע לשהות בחדר, מעצם הימצאו שם, הרי שדינו של הסדין המלוכלך כ'גרף של רעי', שמוותר להוציאו משם בשבת ולשים אותו במקום שאינו מפריע. אך לאחר הנחתו במקום שבו אינו מפריע הוא מוקצה, ואסור לטלטלו עד מוצאי שבת.
לגבי רחצה, אם מספיקה רחצה רק במקום המלוכלך, עדיף לעשות כן. אך אם יש צורך לרחוץ את כל הגוף, הדבר מותר. יש להשתמש לצורך כך במים קרים, ואם ישנו צורך, ניתן להקל ולהשתמש גם במים חמים שחוממו בדוד שמש, אך לא במים חמים שחוממו

14. שבט הלוי, שם.

15. שמירת שבת כהלכתה, פכ"ח ספ"ו.

בבבילר חשמלי וכדומה. יש להשתמש בסבון נוזלי לצורך הרחצה, ולהיזהר לא לסחוט את השיער בניגוב.

14. רגישות נפשית לבעל סטומה (הרב גבריאל גולדמן)

שאלה | יש לי סטומה ואני מתבייש לחשוף אותה בפני אשתי. מה אפשר לעשות כדי שהדבר לא יפגע בחיינו הזוגיים?

תשובה | 'דימוי הגוף' הוא תמונת החזות שלנו העולה בעיני רוחנו. תמונה זו אינה בהכרח תואמת את חזות גופנו באמת, אלא את תפיסתנו אותה. במהלך החיים דימוי הגוף שלנו משתנה כל הזמן. דימוי הגוף הוא אישי ודינמי. כל אדם, בריא כחולה, לעתים חש ביטחון עצמי גבוה בנוגע לשאלה 'מי אני וכיצד אני נראה', ולעתים חש שביטחונו העצמי נמוך יותר. לעתים בעיה רפואית עלולה לגרום לנו מבוכה בנוגע לדימוי הגוף שלנו. נראה ששיחה כנה שתחשוף את רגשותיך בפני רעייתך תועיל לך, כגון - 'אני מרגיש מבוכה מפני שיש לי סטומה', 'אני זקוק לעזרתך בנושא זה', 'האם את יכולה לסייע?'. אני מניח שרעייתך תרצה לעזור לך, וסביר שרגשותיה כלפיך אינן אמורות להשתנות עקב הסטומה. אם עדיין קשה לך, אתה יכול להסתייע באיש מקצוע כגון פסיכולוג.

15. גילוי העובדה שיש סטומה בשידוכים (הרב גבריאל גולדמן)

שאלה | יש לי סטומה ועדיין לא התחתנתי. אינני יודע מתי עלי לספר לאישה שאכיר וכיצד לספר זאת?

תשובה | מבחינה הלכתית חובה לספר על מומים קריטיים שאינם נראים לעין, עוד לפני הפגישה הראשונה. אמנם היו מקרים שבהם בחורים ובחורות בעלי מומים קריטיים לא הצליחו למצוא שידוך, ולא מצאו מישהו שיסכים להיפגש איתם אפילו פגישה אחת. בגלל מקרים אלו, לאחר דיונים והתלבטות רבה, יש מפוסקי דורנו¹⁶ שהורו כהוראת שעה שמותר להיפגש פגישה אחת בלי לספר על המומים מראש, אך התנו זאת בסיפור הבעיה החמורה לפני הפגישה השנייה.¹⁷

בבעיות שאינן קריטיות, אין חובה על המשודכים לספר על כל הבעיות מיד בתחילת הקשר, אלא אפשר להמתין עם מסירת המידע על בעיות אלו לזמן שבו הקשר בין בני הזוג מתחיל להתהדק, אך לפני שנוצר קשר רגשי. זאת גם אם מסירת מידע כזה לפני פגישה ראשונה הייתה עלולה לבטל את השידוך מעיקרו.¹⁸ הטעם הוא שכך ניתנת הזדמנות לבן הזוג להכיר את האדם היכרות ראשונית מבלי פסילה מוקדמת העלולה להיות שגויה. זהו שלב שבו מחד גיסא כבר ניתן לעמוד על תכונותיו הטובות של האדם, אך מאידך גיסא עדיין לא נוצר קשר רגשי עמוק ואהבה, העלולים להקשות מאוד על

16. הרב מרדכי אליהו בפגישתו עם הרב מנחם בורשטיין, "ט באדר ב' תשס"ג. הרב זלמן נחמיה גולדברג בהוראה בעל פה לרב מנחם בורשטיין.

17. כמובן מדובר במציאות שנוהגים להיפגש כמה וכמה פעמים, ולא רק פגישות מועטות.

18. מבוסס על הוראתו של הרב מרדכי אליהו, ובלשונו 'משיביאו שלישי', דהיינו בערך בשליש היווצרות הקשר. שו"ת דבר חבון, ח"א סי' יא.

קבלת החלטה שקולה, או אפילו לעורר כעס כלפי הנפגש, שהסתיר עובדה חשובה כל כך עד לשלבי קשר רגשיים עמוקים. יש לקחת בחשבון שמשך ההיכרות בין בני זוג לפני החלטה על נישואין משתנה ממגזר למגזר ומזוג לזוג, כך שגם הזמן שבו יש לספר על הבעיות עשוי להשתנות בהתאם. **לעניינינו**, נראה שאם אין מדובר בבעיה קריטית שבשלה יש לך סתומה, אין חובה לספר על כך כבר בפגישה הראשונה, אך יש לספר כבר בתחילת המפגשים על הבעיה הרפואית שאתה סובל ממנה ושבעקבותיה יש צורך בסתומה.

יש מצבים שבהם מפגשים 'בעיה עם בעיה', דהיינו מפגשים אדם עם בעיה רפואית עם בן זוג שגם לו יש בעיה רפואית מסוימת. באופן כזה קל יותר לאנשים לקבל בני זוג שיש להם בעיה רפואית, כיוון שגם להם יש בעיה כזאת. מובן שהדברים עשויים להשתנות לפי האנשים השונים ולפי המצבים השונים, אך לעתים נוח יותר לאנשים להיפגש מראש עם אנשים שאיתם הם מרגישים שווים מול שווים.

מכון שלזינגר

16. עבודת אחות בשבת (הרב ד"ר מרדכי הלפרין)

שאלה | א. אני אחות שעובדת במשמרות גם בשבתות. בדרך כלל יש נהג גוי שמסיע אותנו מהבית לבית החולים, ובחזרה. אך לפעמים ישנן תקלות ומגיע נהג יהודי. האם מותר לי בכל מקרה לנסוע ולחזור בסוף משמרת?

ב. האם מותר להשתמש בבית החולים במכשירים אלקטרוניים, כגון: מד חום, מכשיר למדידת לחץ דם? ומה לגבי שימוש במחשב לצורך הכנסת סימנים חיוניים? אין במחלקה עט שבת, ולא נהוג שם להשתמש בו.

תשובה | א. לגבי **הנסיעה בשבת** - אין היתר לנסוע בשבת עם נהג יהודי בקביעות. אך אם קרה מקרה חריג, והגיע נהג יהודי לקחת אותך לבית החולים, מותר לך להצטרף אליו אל בית החולים. לעומת זאת, אסור אפילו חד פעמית לחזור בשבת הביתה עם נהג יהודי. **ב.** התשובות שמובאות להלן הנוגעות לשימוש במכשור אלקטרוני, רובן מבוססות על שיטתו של הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שנחשב בשעתו לפוסק הדור, והן כוללות הוראות שהורה לי למעשה על דרך ההנהגה בבתי חולים.

1. **כתיבה** בבית חולים לצורך חולה שיש בו סכנה מותרת. כתיבת מידע רפואי הכולל פרטים מזהים לצורכי חולה שאין בו סכנה - מותרת רק אם היא נעשית בשינוי, כמו כתיבה ביד שמאל לאדם ימני. חשוב להדגיש כי לפני שעושים שינוי כזה יש צורך לתרגל כתיבה ביד שמאל, כדי שהכתב יהיה קריא, גם אם עדיין איכות הכתיבה תהיה פחותה מהכתוב ביד ימין. כתיבה שאין לה שום משמעות בהווה ולא תהיה לה משמעות בעתיד בנוגע למצבו הרפואי של החולה - אסורה. חשוב לדעת כי חלק גדול מנוהלי הכתיבה במחלקה נועד למנוע סיבוכים, בעיות או אי הבנות רפואיות בעתיד. על כן כתיבה כזו

מותרת בשינוי, עבור החולים. כאמור, כתיבה בשינוי היא כתיבה ביד שבה אין רגילים לכתוב, וכדי שהכתב יהיה קריא חייבים להתאמן בכתיבה זו במהלך השבוע.

ב. **כתיבה במחשב**, הוצאת דפים מהמדפסת - ניתן להתיר כתיבה במחשב לצורך החולים, בתנאי שפקודת ההדפסה (print) תיעשה בשינוי.

פרטים על אופי השינוי ניתן לקבל מרב מוסמך, לאחר שיראה ויבין את פעולת המערכת.

ג. **חתימה עם חותמת אישית** - חתימה או חותמת אישית לפרטים המחייבים חתימת רופא או אחות - מותרת בשינוי.

ד. **השימוש במחשב** מותר, כנדרש במחלקה, אלא שיש כמה פעולות שחייבים להקפיד לעשות בשינוי, כדוגמת הקשה בגב האצבע במקום לחיצה בכרית קצה האצבע.

ה. מותר להשתמש **בטלפון** להתייעצות עם כונן או רופא בכיר יותר. לדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, השימוש בטלפון אינו כרוך באיסור תורה אלא לכל היותר באיסור דרבנן, ולכן הוא מותר לא רק עבור חולים שיש בהם סכנה, אלא גם עבור חולים שאין בהם סכנה.

ו. לגבי הזמנת בדיקות, יש להדפיס או לכתוב בשינוי כדלעיל. גם את הדבקת המדבקה ראוי לעשות בשינוי.

17. עבודות כתבונות במחלקה בבית החולים (הרב ד"ר מאיר פרנקל)

שאלה | בבית החולים שאני עובדת בו בתור אחות, יש כתבונות נכריות, ומטרת העסקתן היא שהן יעשו את המלאכות שאסור לנו לעשות בשבת. הבעיה היא שיש כתבנית אחת לכל מחלקה. אם היא הולכת לרגע עם אחות אחרת לחדר אחר, כבר מתעכבת מאוד עבודת המשמרת. אמנם אי זמינותה אינה פוגעת בחולים ישירות, ובוודאי אין היא בכלל פיקוח נפש, אך היא פוגעת בעבודה הרצופה של המשמרת, ובכך בעקיפין, פוגעת גם בחולים. האם יש אפשרות שמלכתחילה לא אסמוך על הכתבנית הנכרית, ורק אם היא זמינה אשתמש בשירותיה? מהם הדברים החמורים יותר, שעדיף שהיא תעשה?

תשובה | מהיכרותי עם מחלקות בית החולים, עבודתן בבית החולים במחלקת האשפוז כוללת לרוב טיפול בחולה המוגדר חולה שיש בו סכנה או לפחות חשש סכנה (מטופלים עם זיהום חריף, בעיה נשימתית, חום גבוה לא מוסבר, דהידרציה הדורשת מתן נוזלים בווריד, אי ספיקת כליות, מחלה אונקולוגית/המטולוגית, חולים אחרי ניתוחים וכדומה).

בחולה שיש בו סכנה, לפי רוב הפוסקים, הכלל הוא שהטיפול צריך להיעשות לכתחילה על ידי יהודי. כך פסק ה'שלחן ערוך'¹⁹ ורבים מנושאי כליו. גם מיעוט הפוסקים, ובהם הרמ"א וסיעתו, הסוברים שיש להעדיף טיפול על ידי נכרי, מתנים זאת בכך שהעברת הטיפול לידי נכרי לא תעכב את הטיפול ולא תפחית מאיכותו. דבר זה תלוי בהערכה שלך את המציאות, האם הטיפול מתעכב או נפגע כשאת מחכה לנכרי שיתפנה לעשות מלאכה.

19. שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' יב. וכן ט"ז ומשנה ברורה שם.

למעשה, בחולה שיש בו סכנה, לכתחילה אין להעביר את הטיפול לידי הנכרי, והטיפול כולל את כל צדדי הטיפול בחולה, כלומר גם לקיחת מדדים, החלפת סדינים, הכנת אוכל והאכלה וכו', ולא מתן תרופות בלבד.²⁰ מה גם שבמציאות שאת מתארת, השימוש בנכרי מעכב את סדר הטיפול, ואז גם לדעת הרמ"א אין להמתין לנכרי.

עליך לעשות את המלאכה **בשינוי**, אך אם את עושה פעולה דחופה לחולה שיש בו סכנה והשינוי מעכב אותך - אין צורך בשינוי.²¹

אם הכתבנית זמינה בחלק מהמשמרת - יש לנסות להעביר אליה מלאכות שאינן נוגעות ישירות לטיפול בחולה, כמו טלפונים בענייני הסעות וכד', דברים פרוצדוראליים, וגם חלק מהכתיבה, כפי שאפרט בהמשך. אם אפשר כדאי שהיא גם תדליק נורות להט (אם עדיין יש נורות כאלה במחלקות).

לגבי כתיבה, יש להשתדל ככל האפשר לכתוב במחשב, בלא הדפסה. אם יש צורך בכתיבה ידנית, נסי לנתב אל הכתבנית את כתיבת הסיכום הסיעודי לקראת סוף המשמרת, אך אם אין אפשרות לכך, כתבי בעצמך בשינוי. כתיבת מינון התרופות על מדבקות בזמן הכנת תמיסת תרופות, או חתימה על מנת דם וכדומה - לדעתי אסור לתת לכתבנית כתיבה רגישה כזו; ולכתחילה מחשש לטעויות, עליך לכתוב בשינוי בעצמך. כך יש לנהוג גם בכתיבת מינון תרופה בקרדקס. בכל מקרה, הצורך בשינוי מותנה בכך שכתב היד יהיה קריא לחלוטין, אף על פי שנכתב בשינוי.

18. נסיעות למשמרת בשבת (הרב מאיר אורליאן)

שאלה | א. האם מותר לאחות העובדת במשמרת בבית החולים בשבת לנסוע מביתה לבית החולים ברכב פרטי? האם עדיף עם נהג גוי? ב. מה הדין לגבי החזרה הביתה בתום המשמרת?

תשובה | א. מעיקר הדין, מותר לנסוע בשבת לצורך פיקוח נפש (עבודת אחות בכל המחלקות בבית חולים כמעט, מוגדרת כך). אמנם, כשהדבר ידוע ומתוכנן מראש, אין ראוי לנהוג כן בקביעות, שלא לבוא לידי זלזול בשבת, אלא יש לנסוע עם נהג נכרי. במקרים חריגים של תקלה בתכנון, כשאין אפשרות לארגן נסיעה עם נהג נכרי בקלות, מותר לנסוע ברכב אישי.²² (יש שהחמירו שעל האחות להתארח במרחק י"ב מיל [קרוב ל- 12 ק"מ] מבית החולים אם היא יודעת שתצטרך לנסוע למשמרת, גם אם הנסיעה היא עם גוי). אמנם יש בזה חילוקי דינים, כגון במקרה שהמרחק האווירי הוא פחות מ"ב מיל, וכן במקרה שאדם כבר גר במקום אחר. ליתר פירוט ראו במה שכתב הרב אברהם סופר.²³

20. רמב"ם, הל' שבת פ"ב, ומגיד משנה שם הי"ד.

21. כדברי הרמ"א, או"ח סי' שכח סעי' יב.

22. עי' שמירת שבת כהלכתה, פרק מ סעי' כב.

23. לב אברהם, סי' יג סעי' ק.

ב. מותר לאחות או לרופא לחזור בשבת ממשמרת על ידי נהג נכרי. לרוב הדעות, אין היתר לחזור ברכב האישי.²⁴

ג. ידועה דעת הרב משה פיינשטיין זצ"ל שהתיר לאנשי 'הצלה' לחזור לביתם, משום 'שלא להכשילן לעתיד לבוא',²⁵ אך שם מדובר במתנדבים ולא בעובדים מקבלי משכורת. יתר על כן, לדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ופוסקים אחרים, לא התירו חז"ל בחזרה הביתה אלא איסורי דרבנן²⁶ וכל שכן בעבודה קבועה. לכן במקרה של עבודת משמרות קבועה לא ניתן להתיר נסיעה חזור על ידי נהג יהודי. אמנם בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (שם) התיר לחזור על ידי נהג נכרי רק תוך תחום אלפיים אמה,²⁷ אך נטיית הפוסקים²⁸ להתיר משום 'התירו סופן'²⁹ גם מעבר לזה, על כל פנים תוך י"ב מיל.

19. 'הרגשה' בתחילת מחזור (הרב ד"ר מרדכי הלפרין)

שאלה | א. האם ידוע בספרות הרפואית על 'הרגשה' בתחילת המחזור? ב. ממתי הפסיקה לנשים ה'הרגשה' בתחילת המחזור? ג. האם כיום יש נשים עם 'הרגשה' בתחילת המחזור?

תשובה | כידוע, אין הסכמה בין הפוסקים על איזו הרגשה בדיוק דברו חז"ל. יש שלמדו שמדובר בהרגשת זיבת דבר לח, יש שלמדו שמדובר בהרגשת פתיחת צוואר הרחם וכדומה. יש ויכוח גדול בין הפוסקים אם ההרגשה היא סיבת האיסור, כלומר תנאי הכרחי הנדרש על ידי התורה כדי שייווצר איסור נידה או שהיא סימן בלבד (סימן למה - ראה להלן). כפי שרבים כתבו, הפשט הפשוט הוא שהרגשה אשר בלעדיה אישה אינה נאסרת היא סיבה לאיסור. בלשון אחרת, ההרגשה היא תנאי ואינה סימן. ובלשון ברורה עוד יותר, ההרגשה היא אחד מגורמי האיסור. כלומר כדי להיאסר באיסור נידה או זבה דרושים שני תנאים: האחד: 'דם יהא זובה מבשרה'. השני: עליה ל'הרגיש', כפי שלמדו חז"ל בגמרא (נדה נז ע"ב). אלא שקבלת הסבר פשוט זה, משמעותה שהרבה נשים בימינו אינן נאסרות מן התורה גם בווסת רגילה של המחזור החודשי, מצב שלכאורה נראה לא נכון. כמו כן, אם 'הרגשה' היא תנאי הכרחי, אזי אישה שעקב פגיעה בעמוד השדרה שלה אין לה שום תחושה מפלג גופה התחתון, לא תיאסר מן התורה, וגם מצב זה לענ"ד נראה בלתי מתקבל ולא נכון. אם כן, בעל כורחנו עלינו לומר ש'הרגשה' היא סימן שקיים גורם אוסר. וכאן נשאלת השאלה: סימן למה? אם הכוונה שהרגשה היא סימן לכך שמקור הדם הוא מתוך הרחם, הדבר נסתר מסוגיית הגמרא (נדה נז ע"ב). הגמרא שם דרשה שגם ב'נמצא דם על שלה אותיום', חיובם בקורבן מצריך הרגשה, אף

24. שמירת שבת כהלכתה, פרק מ סעי' סט.

25. אג"מ, או"ח ח"ד סי' פ.

26. נשמת אברהם, או"ח סי' שכט סעי' ט; ציץ אליעזר, ח"א סי' לט.

27. עפ"י שו"ע, או"ח סי' תז סעי' א.

28. אג"מ, שם; ועי' מנחת שלמה סי' ז; וע"ע הרב ד"ר מרדכי הלפרין, 'נסיעת רופא בשבת - חזרה לביתו עיקרי שיטות', אסיא נו (תשרי תשנ"ו), עמ' 64.

29. ביצה יא ע"ב.

שאינן ספק שהדימום בא מהנרתיק וחזקה שהדימום הוא מהרחם. אם כן נשארה אפשרות יחידה, שאכן הרגשה היא סימן לקיומו של גורם אוסר, אך הגורם האוסר איננו רק עצם הדימום מן הרחם, אלא דימום רחמי מסוג שאוסר. לפי הגדרה זו, אם אין הרגשה מסיבות רפואיות כמו פגיעה בעמוד השדרה, עדיין אין כאן שלילת האפשרות שהיה דימום אוסר, אף שלא ניתן להוכיח זאת על ידי סימן ההרגשה. לכן כדי להביא חטאת יש למצוא הוכחות חלופיות, והן קיימות.³⁰ בחוברות האחרונות של 'אסיא' פורסם וויכוח הלכתי נוקב בין בית מדרשו של הגר"ש אלישיב זצ"ל לבין בית מדרשו של הגר"ע יוסף זצ"ל, בעניין כתמים שבאים בעקבות שימוש בגלולות.³¹

20. פריוצ'יפ ודיני חציצה (הרב אשר שקאני)

שאלה | פריוצ'יפ מוחדר לתוך הכיס הפרידודנטלי (המרווח שנוצר בין החניכיים לשן) בעומק של 5 מ"מ ומעלה, לאחר הסרת אבנית והקצעת שורשים. הוא מתפרק מאליו, תוך שחרור חומר נגד חיידקים, כלורוהקסידין (חומר אנטיספטי), לתוך הכיס במשך שבעה עד עשרה ימים. הפריוצ'יפ והחומר נגד החיידקים נספגים ונעלמים. עשרים וארבע שעות לאחר הכנסת הפריוצ'יפ (ואולי אף זמן קצר יותר מכך) אי אפשר להוציאו חזרה ממקומו. פריוצ'יפ הינו בגודל ציפורן של תינוק. האם אפשר לטבול במקווה כל עוד הפריוצ'יפ תחוב בין השיניים?

תשובה | לכאורה, פריוצ'יפ אינו חציצה, בראש ובראשונה מפני שאי אפשר להסירו. כמו כן, יש פוסקים הסבורים שחציצה הנעלמת מאליה לאחר שסיימה את תפקידה, כגון: תפרים הנספגים בגוף - אינה חציצה. על פי שיטה זאת אין חשש חציצה מיד לאחר הטיפול. עם זאת, רצוי להמתין שעתיים עד הטבילה, בשל האפשרות הנדירה שהפריוצ'יפ לא ייקלט ו'יקפון' החוצה. נראה שיש להתיר לאישה לטבול עם הפריוצ'יפ, משום שהוא 'מיעוט שאינו מקפיד בבית הסתרים', שמבחינה הלכתית דינו כ'תרי דרבנן'. וביתר פירוט:

ר' עקיבא איגר כתב ב'דרוש וחיידוש'³² שכל שעושה לצורך רפואה, הוא כמיעוט שאינו מקפיד עליו, ואינו חוצץ. יש לצרף גם את שיטת הריטב"א שהצורך שבית הסתרים יהיה ראוי לביאת מים הוא רק מדרבנן. לכן כאמור נחשב כ'תרי דרבנן', ויש להורות להקל, שאינו חוצץ. כעין זה נכתב גם בשו"ת 'אלף המגן'³³ לגבי צמר גפן התחוב בשיניים. גם בשו"ת 'דובב מישרים'³⁴ נכתב בדין אישה שעשו לה ניתוח בחניכיים, והרופאים תפרו את

30. ראה גם מאמרו של הרב שלמה לוי, 'ההרגשה בזמן הזה', אסיא עג-עד (תשס"ד), עמ' 128-138.

31. ראה הרב אליעזר בן פורת ופרופ' פסח קליינמן, גלולות הורמונליות לעניין איסור נידה, אסיא פז-פח (תש"ע), עמ' 129-157; הרב יעקב ששון, דין כתם בגלולות, אסיא פט-צ (תשע"א), עמ' 95-98; תגובת הרב בן פורת ופרופ' קליינמן, אסיא צא-צב (תשע"ב), עמ' 206-207; הרב אשר שקאני, 'הרגשה בהלכות נדה - סימן או סיבה', אסיא שם, עמ' 209-211.

32. דרוש וחיידוש, כתבים דף פו ע"א.

33. שו"ת אלף המגן, ח"ב סי' כו; והובאו דבריו בספר דרכ"ת, סי' קצח ס"ק עה. וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי, תליתאה יו"ד סי' כ; וע"ע בספר טהרת הבית, ח"ג עמ' קמב, בד"ה שן.

34. שו"ת דובב מישרים, ח"ג סי' מ.

הבשר בחוטי תפירה, שיש להקל, כיוון שאין החציצה אלא בבית הסתרים ובמיעוט. וכל שכן אם חוטי התפירה נמסים מאליהם, יש להתיר ואין בהם משום חציצה. וכן נכתב בספר 'מראה כהן'³⁵ בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.³⁶ ומינה לנידון דידן, אין בפריצ'פ משום חציצה, ובפרט שהחומר בלוע בתוך בשר החניכיים.

21. המחאה בתור שטר הלוואה

שאלה | האם ניתן לתת הלוואה כנגד קבלת המחאה על אותו סכום, על תאריך בעתיד או בלי תאריך, במקום שטר ועדים?

תשובה | מצוות עשה מן התורה להלוות כסף לאדם הנצרך לו, שנאמר (שמות כב, כד): 'אם כסף תלווה את עמי, ופירשו חז"ל שהמילה 'אם' שבפסוק, משמעותה חובה ולא רשות.³⁷ ואמרו חז"ל שמצווה זו גדולה אף ממצוות צדקה.³⁸ כדי למנוע אי נעימות, כגון שישכח הלווה מקיום ההלוואה או שישכח את סכום ההלוואה; או שמא יפשע הלווה ויכפור בקיום ההלוואה, קבעו חז"ל שההלוואה תהיה במעמד שני עדים, שיוכלו להעיד שאכן הייתה הלוואה.³⁹ להלכה נפסק שאם אין בנמצא שני עדים, אפשר להלוות תמורת משכון, דהיינו חפץ השייך ללווה שניתן למלווה; כדי שאם הלווה יכפור בהלוואה, אזי יהיה ברשות המלווה חפץ שיוכל לקחת תמורתה. אמנם, בדרך כלל אי אפשר לדייק וליטול משכון בשווי ההלוואה, ולכן טוב יותר לכתוב שטר על סכום ההלוואה,⁴⁰ כך לא יוכל הלווה להכחיש את סכום ההלוואה. למעשה, המחאה עונה על שתי ההגדרות - היא משכון, שהרי אפשר לגבותה, והיא כשטר, כי שווייה כסכום ההלוואה המדויק. כך אם הלווה יכפור בהלוואה, ניתן יהיה למשוך את הסכום המדויק של ההלוואה. אם כן, למעשה, ניתן להחשיב המחאה כשטר חוב,⁴¹ וניתן להלוות תמורת המחאה בסכום ההלוואה.⁴²

22. האם 'עיגול' סכום נחשב ריבית?

שאלה | אני שוכר דירה וחשבון החשמל שלי ושל בעל הבית משותף. לכן הוא משלם לחברת החשמל את כל הסכום, ואני מחזיר לו את החלק שלי (על פי המונה). החשבון

35. מראה כהן, עמ' קפג.

36. וע"ע בשו"ת שערי טבילה, ס"ס לה עמ' קנג; וכ"כ בספר שיעורי שבט הלוי, עמ' שכא; בספר אהל שרה, עמ' כג; וכ"כ בספר טהרת הבית, עמ' סה, ד"ה וכיוצא; וע"ע בשו"ת אג"מ, ח"ב י"ד סי' פז.

37. מכילתא, משפטים פר' יט.

38. שבת סג ע"א.

39. בבא מציעא עה ע"ב.

40. שו"ע, חו"מ סי' ע סעי' א.

41. ראה שו"ת משפטי ארץ, ח"ב עמ' 78, ושם עמ' 281.

42. שו"ת יביע אומר, ח"ז חו"מ סי' ז; 'משפטי שמעון - הלוואה לאור ההלכה', עמ' קלה.

מגיע לכדי אגורות. האם מותר לי 'לעגל' את החשבון לטובתו, או שיש בכך בעיה של ריבית?

תשובה | אין שיעור לריבית, ואפילו פחות מ'שווה פרוטה'. אמנם יש ראשונים החולקים וסוברים שבפחות מ'שווה פרוטה' אין איסור ריבית, שאינו נחשב ממון. על כן גם שאלת אגורות היא שאלת ריבית.⁴³ אמנם במקרה הנידון, מדובר על 'עיגול' התשלום בתשלום מידי, שאין בו 'שכר המתנת מעות', וכן אין בו בכלל עניין של הלוואה. על כן נראה שמותר 'לעגל' את החשבון לטובת בעל הבית (וזאת מלבד מה שיש לצדד בדעת המקלים בדבר שאין מקפידים עליו).

23. סוכה על שטח גזול

שאלה | נבנתה סוכה בשטח רכוש משותף בבניין משותף, בהיתר של הרשות המקומית, למרות התנגדות של 50% מדיירי הבית. הסוכה נבנתה בקומה ראשונה, על עמודים בשטח הרכוש המשותף (שטח הגינה). גג הסוכה עולה גם לקומה שמעל, למרות התנגדות השכנים שם. האם הסוכה כשרה או שמדובר בסוכה גזולה, שאין יוצאים בה לידי חובה?

תשובה | לגבי סוכה גזולה נפסק ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' תרלז סעי' ג) כך: סוכה גזולה, כשרה. כיצד, אם תקף על חבירו והוציאו מסוכתו וגזלה וישב בה, יצא, שאין הקרקע נגזלת.

ומוסיף הרמ"א:

מיהו לכתחלה לא ישב אדם בסוכת חבירו שלא מדעתו... וכן לא יעשה סוכה לכתחלה בקרקע של חבירו שלא מדעתו, וכן בקרקע שהיא של רבים, מיהו בדיעבד יצא...

כלומר, אדם שבונה סוכה בקרקע משותפת בלא רשות בעליה יוצא ידי מצוות סוכה, אבל לכתחילה אסור לעשות כן, ו'באור הלכה' (לשו"ע שם) דן בשאלה האם מותר לברך על סוכה כזו. בנידון דידן, השאלה היא האם הסוכה גזולה. המקרה אינו ברור דיו. בדרך כלל לצורך קבלת היתר בנייה, נדרשת חתימת 75% מהשכנים. אם כך, כיצד ניתן היתר עם התנגדות מחצית מהשכנים? לצורך המשך התשובה, נניח שניתן היתר כדיו, ושיש שכנים שמתנגדים לבנייה. האם היתר הבנייה של העירייה פוטר מהצורך בקניין השטח מכל הדיירים? בספר 'עמק המשפט'⁴⁴ נכתב שבבניינים שנבנו לפני התקנה בחלק מהעיריות, שדי בהסכמת 75% מן הדיירים לצורך היתר הבנייה על הגג - בוודאי אין לתקנה תוקף כדי להסיר בעלות משאר דיירי הבית המשותף. הוא מסתפק בבניינים שנבנו לאחר התקנה, שמא הדיירים קנו את חלקם על דעת כן שינהגו לפי החוק. יש מקום לומר שלא כדבריו, ושאין חילוק מתי נבנה הבניין, שהרי דיירי הבניינים נכנסים אליהם על דעת חוקי הבנייה, גם אם אלו ישתנו בהמשך. בכל מקרה, כל זה בתוספת

43. שו"ע, יו"ד סי' קסא סעי' א; ברית יהודה, פ"ג סעי' ב.

44. עמק המשפט, הל' שכנים סי' נז.

בנייה רגילה. אבל אם מדובר בתוספת שלגביה אין בהתנגדות הדיירים אלא משום 'מידת סדום', כגון במקרה שאין להם גישה אל המקום שבו נבנית התוספת או שמדובר בתוספת באוויר הבניין, יש מקום לומר ש'כופין על מדת סדום'.⁴⁵ אז לכאורה אפשר לשבת לכתחילה בסוכה, ואף אפשר לברך על המצווה. אך בהחלט גם אז יש מקום לחשוש מאי קיום המצווה כראוי, ובוודאי בקיום מצווה מהתורה. לעומת זאת, אם הייתה חריגה מרישיון העירייה ופלישה לרכוש פרטי של דירה כלשהי, הרי שחוזרת שוב בעיית הגזל, ובוודאי שאין לשבת לכתחילה בסוכה כזו. **לסיכום**, חייבים להגיע להסכמה עם השכנים במקרה של דיון על בעלות של השטח. גם אם אין בעיה של בעלות, כדאי מאוד לעשות מאמץ לפייס את השכנים, אפילו בכסף, כדי לקיים מצווה מתוך אהבה, שלא ייצא שכרו בהפסדו.

24. דין 'עני מהפך בחררה'

שאלה | אני לומד בישיבה כבר שנים רבות מאוד וגם מלמד בה בקבוצות קטנות. ביקשתי מראש הישיבה כבר לפני חמש שנים ללמד בה בתור ר"מ, אך נעניתי בשלילה. בתחילה חשבתי שאין מקום לרמי"ם חדשים, אך במרוצת השנים נתמנו רמי"ם חדשים על פני. שאלתי את ראש הישיבה מדוע הוא מסרב לבקשתי ללמד בה, והוא טען שאני שקט מדי ולכן איני מתאים. אני מלווה את הישיבה מאז הקמתה, משפחתי וילדי גרים בעיר שבה הישיבה נמצאת, ועזרתי רבות בביסוסה של הישיבה מבחינת תלמידיה וגיבוש הצוות החינוכי שלה. שאלתי היא האם לאור העובדה שיש רבים מצוות הרמי"ם כמוני, וראש הישיבה מודה שאני מוכשר ללמד, אין בסירובו לפנייתי דין 'עני המהפך בחררה'?

תשובה | איסור 'עני המהפך בחררה' נוגע להקדמת אחר על פני אחד העומד לסגור עסקת מכר או עבודה. במקרה דנן, נראה שראש הישיבה מלכתחילה אינו מעוניין בהעסקתך, ולכן אין כל בעיה שיבואו אחרים וינסו את מזלם. האיסור חל רק כאשר נסגר הסכם העסקה עם עובד.⁴⁶ וגם אז, האיסור הוא על העובד המתחרה, ואילו על המעביד אין איסור לחפש עובד אחר.⁴⁷ יש מי שכתב שגם על המעסיק יש איסור לשתף פעולה עם מבקשי עבודה מתחרים,⁴⁸ אך זהו דווקא לאחר שמעסיק כבר הביע נכונות להעסקת מועמד מסוים, אז נאסר עליו לראיין מתחרים נוספים. בנידון דידן, ראש הישיבה דחה את העסקתך בלא קשר למתחרים. וודאי שיש לראש הישיבה סמכות וחובה לקבוע מהי טובת הישיבה ולבחור את הרבנים לפי הבנתו, ואין לו חובה להעסיק כל אדם שראוי ללמד, גם אם הוא סמוך אליו ומוכר לו.⁴⁹

45. שו"ע, חו"מ סי' קנד סעי' ג.

46. רמ"א, חו"מ סי' רלז סעי' א.

47. שו"ת מהר"ם אלשיך, סי' סז; שו"ת מהרש"ל, סי' לו.

48. ראה פתחי חושן, הל' גניבה פרק ט הערה לב.

49. ראה שו"ת מנחת יצחק ד, סי' עה; פד"ר ח, עמ' 152.

25. מעשר כספים

שאלה | האם יש לעשר מקצבת נכות של אנשים חסרי ישע, שזו הכנסתם היחידה?
תשובה | חיוב מעשר כספים, לרוב הפוסקים תוקפו הוא מן המנהג, על כן אדם אינו חייב לעשר מעבר למה שביכולתו.⁵⁰ עם זאת, גם אדם שאין לו ואינו חייב במעשר, ראוי שיפריש סכום קטן לצדקה.⁵¹

26. מינוי דיין שיש עליו רינון

תשובה זו התפרסמה בגיליון 104, עמ' 13 (תשובה 9) ונפלה טעות בעריכתה. להלן התשובה המתוקנת.

שאלה | האם אפשר למנות אדם לדיינות אם יש עליו רינון בלבד?

תשובה | ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' ח סעי' א) מובא תנאי בסיסי במינוי דיינים: בי"ד של שלושה צריך שיהיה בכל אחד מהם שבעה דברים: חכמה, ענוה, יראה, שנאת ממון, אהבת האמת, אהבת הבריות להם, בעלי שם טוב.

מהי כוונת ה'שלחן ערוך' במונח 'בעלי שם טוב'? ה'פרישה' מקשר את המונח לדברי הגמרא⁵² על חזנים - שלא יצא עליהם שם רע מילדותם. וכן מצאנו בעניין חזנות⁵³: 'ש"ן, צריך שיהיה הגון, ואיזהו הגון, שיהא ריקן מעבירות; ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו'.

וכתב רמ"א⁵⁴ שאין מוציאים חזן ש'יוצא עליו רינון', ומכאן משמע שדווקא לאחר שמונה לתפקיד אין מוציאים. אבל אם 'יצא עליו רינון' לפני המינוי, אין ממנים, אף על פי שלא נתבררה בדיוק מהות הרינון. קל וחומר שהוא הדין במינוי לדיינות, שהוא חמור יותר⁵⁵. ברור שאם נבדק הרינון ונמצא שאין בו ממש, ויצא על ידי שונאיו שלא כדין, אין בכך בכדי לפגוע בו ומותר למנותו לדיין.

27. גנבת גגון מרכב שהושאל (הרב אריאל בראלי)

שאלה | עלתה יוזמה ביישוב לבקר חיילים פצועים בשם היישוב. אחד התושבים הסכים לתת את הרכב שלו לשם הביקור. לאחר הביקור בבית החולים התברר שהגגון של הרכב

50. ספר צדקה ומשפט, פרק ה הערה כ.

51. שו"ע, יו"ד סי' רמח סעי' א.

52. תענית טז ע"א.

53. שו"ע, או"ח סי' נג סעי' ד.

54. רמ"א, לשו"ע שם, סעי' כה.

55. ראה באריכות בשו"ת באר משה, קונטרס כבוד חכמים סי' יט ואילך. כמו כן ראה בספר הלכה פסוקה, חו"מ סי' ח ס"ק א.

נגב בזמן שהותו בחניה. מי צריך לשלם על גנבת הגגון על פי הדין?
תשובה | על פי הדין, מי ששואל רכב חייב להחזיר אותו בשלמותו גם אם אירעה גנבה.⁵⁶ סביבת החיוב היא שהשואל נהנה מהחפץ בלא תמורה, ולכן חייבה אותו תורה להיות אחראי להשיב את החפץ בשלמותו. סיבה זו אינה קיימת במקרה שבו הנהג הוא שליח ציבור לבקר את החולים. הנסיעה הייתה בשליחות הציבור (כולל בשליחות בעל הרכב), ולכן אין מעמדו של הנהג כשואל אלא הוא שומר חנם, הפטור מגנבה. לסיכום אין לחייב את הנהג על גנבת הגגון.

28. שינוי בייעוד התרומה (הרב אריאל בראלי)
 בתום מבצע איסוף ממתקים עבור חיילים פצועים וחלוקתם, התברר שנותרה כמות של ממתקים שלא חולקו. מה אפשר לעשות איתם?
תשובה | נאמר במשנה (שקלים פ"ח מ"ב): 'מותר עניים לעניים מותר עני לאותו עני', ופירש 'קרבת העדה' שישנו הבדל בין גבייה לכלל העניים לבין גבייה לצורך עני מסוים. בגבייה לכלל העניים ניתן להעביר את מה שנשאר לעניי עיר אחרת, ובגבייה לצורך עני מסוים, הכסף שייך לו. התרומה הייתה לחיילים המשתתפים במבצע 'צוק איתן', ולכן העדיפות הראשונה היא לנסות ולהעביר להם את הממתקים. אך אם הדבר כרוך בהוצאות רבות, מותר להעביר זאת גם לחיילים שלא השתתפו במבצע. בליט ברירה עדיף לתת זאת למטרות ציבוריות מאשר לאנשים פרטיים.

29. החזר ספר לחנות (הרב אריאל בראלי)
שאלה | אני ספרן במוסד חינוכי ומדי פעם אני מזמין ספרים חדשים. בהזמנה האחרונה הזמנתי כרך מסוים על חומש דברים, אך קיבלתי בטעות את הכרך על חומש במדבר. הטעות התגלתה לאחר שכבר החתמתי את הספר בחותמת המוסד. האם מותר להחזיר את הספר כפי שהוא למוכר?
תשובה | ראשית יש לברר למי שייך הספר. נקודת המוצא היא שהספר צורף בטעות למשלוח, והן מצד המוכר והן מצד הספרן לא הייתה כוונה לעשות בו עסקת מכירה. משמעות הדבר שהספר נמצא עדיין בבעלות המוכר. לאור זאת, יש להתבונן על החתמת הספר כפעולת נזק.⁵⁷ הספרן לקח ספר שאינו שלו, ובשוגג פגע בו. הערכת הנזק הוא שיעור ירידת הערך של הספר. לדברי המוכר, מדובר על פיחות של 35% משווי המקורי. יש לדון בטענת פטור של הספרן. לדבריו מי שאחראי לטעות הוא המוכר, אשר סיפק סחורה שאינה תואמת את ההזמנה, וממילא הוא גרם לעצמו את הנזק. הספרן סמך על המוכר ועשה את המצופה ממנו. שיקול דומה מובא ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעי'

56. שו"ע, חו"מ סי' שמ סעי' א.

57. היה מקום לדון האם הספרן הוא גנב בשוגג, וממילא בהלכות גזלה יש להחשיב את ההחתמה לשינוי המקנה לו את החפץ, ועליו יהיה לשלם מחיר מלא של הספר. אולם לדעת קצות החושן, סי' שמח ס"ק ד, גנב בשוגג אינו קונה בקנייני גנבה. נוסף על כך, נראה שהשינוי בחפץ אינו משמעותי ואינו נחשב שינוי, שאין זה פנים חדשות.

יג) לגבי מכירה שהתבטלה עקב מום במקח, אך הקונה לא ידע על כך ושינה את המקח. וכך נאמר שם:

המוכר דבר שהיה מום בממכרו ועשה בו הלוקח מום אחר, קודם שידע לו המום הראשון. אם עשה דבר שדרכו לעשותו פטור.

מדברים אלו עולה המסקנה שכאשר אדם פעל כפי מה שמצופה ממנו, אף אם גרם לנזק אין הוא מחויב על כך. לכאורה זו ראייה לטענת הספרן. אולם יש לציין שדברי ה'שלחן ערוך' עוסקים בחפץ שיש בו מום, אבל הוא החפץ שעליו סוכם,⁵⁸ לעומת זאת הספרן קיבל כך שונה בתכלית ממה שדובר. במצב זה, מתבקש שהספרן יבחין בשינוי עוד לפני שהחתים את הספר.

לסיכום, יש לשקול כל מקרה לגופו, ואם ההערכה הסבירה אומרת שהספרן היה צריך לבדוק את הספרים לפני שהחתים אותם, עליו לשלם את הנזק (כלומר את ההפרש בין מחיר הספר אחר ההחתמה למחיר ספר שלא הוחתם).

30. מציאת משקפת אבודה (הרב אריאל בראלי)

שאלה | לצורך טיול ביקשתי משקפת מחבר, לבסוף לא מצאתי אותה ונאלצתי לשלם עליה. לאחר מכן נמצאה המשקפת ברכב. כעת, אני רוצה את כספי חזרה בתמורה למשקפת, וחברי מתנגד בטענה שאין לו צורך בה (הוא לא קנה משקפת אחרת והעדיף להשתמש בכסף).

תשובה | ישנם שני מקרים שבהם אדם זכאי להחזיר את הגלגל אחורה. מקרה אחד נקרא 'שומא הדר', והדוגמא לכך היא קרקע שנגבתה מהלווה עקב חובו. במקרה זה ניתן לפדות אותה בכסף.⁵⁹ המקרה השני דומה יותר לנידון דידן, הוא נקרא 'שומא בטעות', ובו קיימת אפשרות להכריח את בעל החפץ להחזיר למשלם את הכסף ששילם.⁶⁰ אם בית דין גבה תשלום משומר, ולבסוף נמצא החפץ בביתו, אזי השומר מקבל חזרה את כספו. הסיבה לכך היא שמתברר שהתשלום היה בטעות. אמנם הש"ך⁶¹ מסייג זאת וכותב שאם השומר שילם ביוזמתו את דמי החפץ, הרי גילה דעתו שזהו סוף העניין, ואינו יכול לחזור בו.

לסיכום, אין אפשרות לקבל את הכסף בחזרה, והמשקפת שייכת למי ששאל אותה ושילם את ערכה.

58. נתיבות המשפט, סי' רלב ס"ק ה, כתב שדברי השו"ע נאמרו במצב שהיה ניתן לגלות את המום במקח עוד לפני שהקונה עשה בו פגם. הוא דימה זאת לאונס, כעין אבדה, שאדם המזיק חייב בו, ואף על פי כן אם מקובל לעשות את הפגם - הוא פטור. על פי דבריו יש יותר מקום לפטור את הספרן.

59. שו"ע, חו"מ סי' קג סעי' ט.

60. שם, סעי' א.

61. ש"ך לשו"ע סי' רצה ס"ק ו.

31. חשש ריבית בעמלת כספומט (הרב שלמה אישון)

שאלה | ישנם מכשירי כספומט הנמצאים בחנויות פרטיות, שבהם בעל החנות ממלא בעצמו את שטרות הכסף. במכשירים אלו משלם המשתמש עמלה של חמישה שקלים על הוצאת כסף. האם יש בזה חשש ריבית לבעל החנות?

תשובה | אין בכך כל חשש ריבית, מכמה סיבות:

א. בעל החנות אינו מלווה כסף למושך הכסף מהכספומט, שהרי מושך הכסף אינו חייב דבר לבעל החנות.

ב. אם יש כאן הלוואה של בעל החנות, ההלוואה היא לבנק, והוא המלווה ללקוח (זאת במקרה שהלקוח נמצא ביתרת חובה. אם הלקוח נמצא ביתרת זכות, הוא אינו מקבל כל הלוואה בשעה שמושך כסף בכספומט). היות שלבנק יש 'היתר עסקא', אין כלל חשש ריבית בהלוואה לבנק, ומה עוד שיש הסוברים שבהלוואה לבנק אין חשש ריבית אף בלא 'היתר עסקא'.⁶²

ג. מדובר כאן על סכום קבוע שמשלם הלקוח גם אם אינו לוה לווה כלל (אם נמצא ביתרת זכות), וסכום זה אינו תלוי בגובה ההלוואה או במשך זמן ההלוואה. לכן אין זה 'דמי המתנת מעות', אלא תשלום עבור הוצאות הבנק ושכר העובדים וכדומה, וממילא אין בכך כל חשש ריבית.⁶³

32. תוכנה העובדת בשבת (הרב שלמה אישון)

שאלה | פיתחתי תוכנה שעל פי תנאים מסוימים פותחת עסקאות או סוגרת עסקאות או מנהלת עסקאות פתוחות בשוק המט"ח. התוכנה נמצאת אצל חברה שנותנת שירותי מחשוב בחו"ל, ולמעט זמנים אקראיים, איני מחובר אליה או לשרת. אך אני מקבל לטלפון הנייד התראות על פעולות מסוימות שמתבצעות בחשבון המסחר.

ברצוני לשאול האם יש בעיה בכך שהתוכנה תעבוד בשבת וביום טוב, תפתח, תסגור ותנהל עסקאות. יש לציין שבשבת ויום טוב אני מקפיד לכבות את האפשרות לקבל התראות לנייד במכשיר הנייד עצמו.

תשובה | אם התוכנה אינה גורמת לחילולי שבת על ידי יהודים ואין בה הנאה מחילול שבת של יהודים - מותר שהתוכנה תעבוד בשבת. אמנם יש אומרים שאסור ליהודי לגרום לכך שייעשה קניין בשבת, אך נראה שניהול עסקאות המט"ח על ידי התוכנה אינו נחשב קניין על פי ההלכה. לכן מותר שהתוכנה תעבוד בשבת, כאשר מדובר בשווקים בחו"ל, שיש לתלות שאין בהם חילולי שבת או הנאה מחילול שבת של יהודים.⁶⁴

62. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב סי' סג.

63. ע' שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד קנח; שו"ת מנחת יצחק ה, סי' קט; ברית יהודה, פרק ט הערה י.

64. ע' כתר, מחקרים בכלכלה ומשפט עפ"י ההלכה, כרך ב פרק יא סעי' ג.

33. חשש ריבית ב'הנחת מזומן' (הרב שלמה אישון)

שאלה | א. יש חנויות שבהן ישנו מחיר רגיל על המוצרים, וכשמגיעים לקופה, אם משלמים בכרטיס אשראי - משלמים את המחיר הרגיל, ואם משלמים בכסף מזומן, ישנה 'הנחת מזומן'. האם יש חשש ריבית כתשלום המחיר הרגיל בכרטיס אשראי בחנויות אלו?
ב. אם אכן יש בכך חשש ריבית - האם עלי לברר בכל מקום שאני משלם בכרטיס אשראי אם יש בו 'הנחת מזומן'?

תשובה | בשאלתך הגדרת את המחיר שמשלמים באשראי בתור 'המחיר הרגיל', ואת המחיר במזומן בתור 'הנחת מזומן'. במקרה כזה יש הסוברים שאין כל חשש ריבית, משום שאינך משלם יותר עבור האשראי אלא רק מפסיד את ההנחה.⁶⁵ אך יש הסוברים שגם במקרה כזה עלול להיות חשש ריבית, משום שתמיד הסכום במזומן נחשב למחיר החפץ, גם אם הוא מוגדר 'הנחת מזומן', וממילא נחשב המחיר המשולם באשראי לתוספת על מחיר החפץ, וזוהי ריבית האסורה.⁶⁶ נמצא שלדעה הראשונה אין כלל שאלה, אולם על פי הדעה השנייה יש לדון האם בנידון שבשאלתך יש איסור. בספר 'תורת ריבית'⁶⁷ נכתב שיש בכך חשש ריבית, ולכן אין לרכוש בעסק כזה בכרטיס אשראי אלא אם כן יש לעסק 'היתר עסקא'. אולם לענ"ד יש מקום להתיר את הקנייה באשראי גם אם אין לעסק 'היתר עסקא', משום שאין כאן הלוואה של בעל העסק ללקוח, אלא הלוואה של חברת האשראי ללקוח.⁶⁸ ולחברת האשראי יש 'היתר עסקא'. הראיה לכך שאין זו הלוואה של בעל העסק ללקוח, שגם אם בסופו של דבר הלקוח לא ישלם את חובו, יקבל בעל העסק את הכסף מחברת האשראי, ונמצא שהלקוח אינו נחשב לווה ביחס לבעל העסק. ואמנם כאשר הלקוח משלם בכרטיס אשראי, מקבל בעל העסק את הכסף מאוחר יותר. אך גם זה אינו נחשב אשראי שניתן ללקוח, אלא אשראי שנותן בעל העסק לחברת האשראי, שהרי אין קשר בין מועד החיוב של הלקוח על ידי חברת האשראי לבין מועד הזיכוי של בעל העסק על ידי חברת האשראי. אם כך ייתכנו בהחלט מצבים שבהם הלקוח כבר שילם לחברת האשראי, אך זו עדיין לא העבירה את הכסף לבעל העסק. ומכאן נלמד שכאמור, אין מדובר בחוב של הלקוח לבעל העסק אלא בחוב של חברת האשראי לבעל העסק. זאת ועוד, גובה 'הנחת המזומן' הוא קבוע, ואינו משתנה לפי מועד חיוב כרטיס האשראי של הלקוח, או לפי מועד זיכוי חשבונו של בעל העסק. נמצא אפוא שאין זה 'שכר המתנת מעות', משום שכאמור גובה ההנחה לא יהיה נמוך יותר כאשר מועד הזיכוי של בעל העסק קרוב, ולא יהיה גבוה יותר כאשר מועד הזיכוי של בעל העסק רחוק. נמצא שהייקור בתשלום בכרטיס אשראי אינו מחמת האשראי אלא מחמת העמלות שחברת האשראי גובה, ואם כן אין זו כלל ריבית אלא רק פיצוי על ההפסד שנגרם לבעל העסק על ידי העמלות שמשלם.

65. מחנה אפרים, הל' מלוה ולוה, דיני ריבית סי' לא; חכמת אדם, כלל קלט.

66. שולחן ערוך הרב, הל' ריבית והלכות עיסקא, סעי' יח.

67. תורת ריבית, פרק יז סעי' כט.

68. וכן כתב בתורת ריבית, שם הערה מד, וצ"ע מדוע למרות זאת חשש לאיסור ריבית בתשלום בכרטיס אשראי כאשר יש הנחת מזומן.

על כן, לענ"ד אפשר להקל ולרכוש בכרטיס אשראי במקומות שיש בהם 'הנחת מזומן', גם כאשר לעסק אין 'היתר עסקא', בצירוף הדעות הסוברות שבהנחת מזומן אין מלכתחילה כל איסור ריבית. כמובן שלכל הדעות, יהיה מותר במקום כזה לרכוש במזומן ולקבל את הנחת המזומן.

34. פרסום מטעה (הרב שלמה אישון)

שאלה | לאחרונה פורסם כי חלק מרשתות השיווק נוהגות כך: כשבועיים לפני החג, בזמן שסקרי המחירים נמצאים בשיאם, הן מורידות מחירים - אבל מיד לאחר מכן הן מעלות את מחירי המוצרים המבוקשים לחג. לעתים מדובר בהתייקרות של עשרות אחוזים. רשתות השיווק עושות שימוש בתוצאות סקרי 'הסל הזול ביותר' המתפרסמות באמצעי התקשורת, זאת על אף שהן מודעות לכך כי תוצאות הסקר מתבססות על המחירים הזולים שכבר אינם נכונים כלל. רשתות השיווק מכסות את עצמן מבחינת החוק כאשר הן מציגות בפרסומי המחירים הזולים את ההערה 'עד גמר המלאי'. האם יש פסול בכך?

תשובה | הוזלת המחירים כשבועיים לפני החג מותרת על פי ההלכה. להלכה נפסק כי מותר למוכר לתת הטבות ולהוזיל מחירים כדי למשוך אליו לקוחות.⁶⁹ אמנם יש שסייגו זאת, וקבעו שההיתר להוזלת מחירים מותנה בכך שלא 'ישבור' את השוק,⁷⁰ אבל אם אין מדובר ב'שבירת' השוק, הדבר מותר לכל הדעות. גם העלאת המחירים לאחר מכן מותרת, ועל הלקוח מוטל לבדוק את המחיר. ואולם שימוש רשתות השיווק בפרסומיהן בתוצאות הסקר המעיד שהן כביכול הזולות ביותר, בשעה שהן יודעות שהמחירים שבסקר כבר אינם נכונים, משום שהן העלו את המחיר - הוא גנבת דעת של הלקוחות, והוא אסור על פי ההלכה.⁷¹

35. פיצויי פיטורין בהתפטרות (הרב שלמה אישון)

שאלה | עובדת בעמותה שאני מנהל התפטרה ביוזמתה, ואנו מתלבטים בדבר פיצויי הפיטורין. מצד אחד - מדובר בעובדת מסורה שאנו מעריכים את עבודתה, והיינו רוצים לבטא זאת גם בתשלום פיצויי פיטורין מלאים. מצד שני - כספי העמותה הם כספים שתורמו תורמים שונים לשם קידום פעילותה של העמותה, ואיננו בטוחים שאנו רשאים להשתמש בהם לתשלום שאינו מעוגן בחוק.

תשובה | במקומות עבודה רבים מקובל שגם במקרים של התפטרות, מקבל העובד פיצויים כאילו פוטר. כמובן, תשלום הפיצויים תלוי בנסיבות בכל מקרה לגופו, אך בכלליות אפשר לומר שאם בעל הבית מבין את הצורך של העובד בהתפטרות (למשל נסיבות משפחתיות, שינוי מקום מגורים וכדומה), מקובל וראוי שבעל הבית ייתן לעובד פיצויי פיטורין כאילו פוטר. פוסקי ההלכה ראו במצוות הענקה לעבד עברי מקור שממנו ניתן ללמוד על כך שראוי שלא לשלח את העובד ריקם. מבחינה זאת אין הבדל אם

69. שו"ע, חו"מ סי' רכח סעי' יח.

70. ערוך השולחן, חו"מ סי' רכח סעי' יד.

71. עי' כתר, מחקרים בכלכלה ומשפט עפ"י ההלכה, כרך ג, פרק א חלק א, ופרק כ חלק א.

העובד פוטר או התפטר התפטרות מוצדקת.⁷² היות שכאמור, נתינת פיצויי פיטורין במקרה של התפטרות שהצורך בה מובן היא דבר ראוי ומקובל, מותר לך להשתמש לשם כך בכספי העמותה. כספי העמותה ניתנו כדי שהעמותה תנוהל באופן ראוי ובהתאם למנהג המקובל. זאת ועוד, יחס טוב ומתחשב לעובד שמתפטר משפיע לטובה על תחושתם של העובדים הממשיכים לעבוד במקום, וודאי שהוא תורם לאיכות עבודתם - ומבחינה זאת תשלום פיצויים לעובד המתפטר הוא אינטרס של העמותה. לכן, אם מדובר בהתפטרות של עובדת מסורה, והצורך בהתפטרות מובן - מותר לתת לה פיצויי פיטורין כאילו פוטרה.

36. ריבית בפיצוי על עיכוב שכר (הרב שלמה אישון)

שאלה | מסרתי שני שיעורי תורה ביישוב דתי בחודש נובמבר. התשלום התעכב מאוד, ורק בתחילת יולי (!) קיבלתי תשלום מהמתנ"ס. הם היו חייבים לי 500 ש"ח, ושילמו לי 541, בלא כל הסבר. שאלתי את הרכזת על מה התוספת, והיא פטרה אותי ב'לא יודעת'. אני מכירה את האנשים במתנ"ס ואין לי את מי לשאול מה פשר התוספת. המחאת התשלום הופקדה. האם מותר לי לקבל את ההמחאה שהופקדה?

תשובה | מותר לך להשאיר את הכסף שהופקד אצלך ואינך חייבת להחזירו, וזאת מכמה סיבות:

- א. יש אומרים שאין איסור ריבית כאשר מדובר בחוב של שכר (בשונה מאשר בהלוואה).
- ב. יש אומרים שאין איסור ריבית כאשר התוספת על הקרן נועדה לפייס את העובד או לפצות אותו על ההפסד שנגרם לו מחמת העיכוב בתשלום.⁷³
- ג. היות שמדובר ביישוב דתי - קרוב לוודאי שיש להם 'היתר עסקא', שלפיו כל חוב שיש בו חשש ריבית נחשב עסקה, והריבית אינה אלא שותפות ברווח, המותרת.
- ד. גם היא היה חשש כלשהו - זהו רק חשש דרבנן של ריבית מאוחרת, ובכגון זה, אם כבר הפקדת את השיק - אינך חייבת להחזיר.⁷⁴

37. דין 'ברירה' בהשקעות כשרות (הרב שלמה אישון)

שאלה | לבית השקעות מסוים יש הכשר מבית הדין של הרב קרליץ (חלק מן הדיינים בלבד) המסתמך על דין 'ברירה'. כלומר, שהמצטרף מתנה שחלקו ייכנס אך ורק לעסקים הכשרים. האם ניתן לסמוך על כשרות זו ולהשקיע שם?

תשובה | ראשית צריך לשים לב שההצטרפות להתניה שעל פיה ההשקעה תהיה רק בעסקים כשרים מותנית בחתימה של המשקיע על מסמך מיוחד מטעם בית הדין של הרב קרליץ. שנית, אפשרות ההסתמכות על 'ברירה' מעוררת כמה שאלות, ובעיקר: איך תיתכן זהות ברווחים בין אלו החתומים על המסמך והמתנים שההשקעות שלהם תהיינה כשרות לבין שאר המשקיעים? לכן, אף שיש על מה לסמוך גם במקרה כזה,⁷⁵ מכל מקום נכון לכתחילה להצטרף למסלול כשר.

72. ע' ספר החינוך, מצוה תפב.

73. ע' כתר, מחקרים בכלכלה ומשפט עפ"י ההלכה, כרך ו ס' מו.

74. שו"ע, יו"ד ס' קסא סעי' ב.

75. ע' תשובות והנהגות, ח"ג ס' קכ.

38. איסור יין נסך ביין מפוסטר

שאלה | ראיתי שעל בקבוקי היין יש ארבעה כיתובים שונים: אינו מבושל, מפוסטר, מפוסטר דינו כמבושל, מבושל - מה משמעותם?

תשובה | חז"ל גזרו שאסור לשתות יין שגוי נגע בו או מזג אותו. על 'יין מבושל' לא גזרו חז"ל. נחלקו הפוסקים מהו 'יין מבושל', ומדוע לא גזרו על 'יין מבושל'. לשאלה מהו 'יין מבושל' ניתנו תשובות שונות. יש סוברים שדי לבשל את היין לחום של 'יד סולדת בו' כדי שייחשב יין מבושל, ויש סוברים שהיין צריך להגיע לרתיחה. גם הסוברים שהיין צריך להגיע לרתיחה נחלקו בשאלה האם היין צריך להתאדות או שאין צורך באידוי היין. לדדם של הסוברים שהיין צריך להתאדות, תיתכן בעיה ביין מפוסטר. הפסטר נעשה במערכת סגורה שאינה מאפשרת ליין להתאדות, אף על פי שהוא מגיע לחום שהוא יכול להתאדות בו. יש יקבים המרכיבים שסתום לפליטת אדים על אחד הצינורות, וכך היין מתאדה קצת. יש סוברים שכדי שיין ייחשב 'מבושל' לא די ברתיחה אלא צריך לבשל את היין עד שטעמו משתנה. לעומתם, יש פוסקים שכלל אינם דנים ברמת בישול היין ודרך בישולו, מאחר שהם סוברים שחז"ל לא גזרו על יין מבושל בגלל שהוא לא היה מצוי אז. על כן כיום, שיין מבושל מצוי, בישולו אינו מועיל להתיר אותו. **למעשה**, אין היום בשוק יין שהוא ממש מבושל עד שטעמו משתנה, וכיום מתרבים דווקא סוגי היינות שאינם מבושלים כלל וכלל. בתווך נמצאים יינות רבים שהם מפוסטרים.

הכיתוב על גבי הבקבוק נעשה על פי פסיקת גוף הכשרות שנותן את ההכשר ליין. מי שסובר שדי בחימום היין עד ל'יד סולדת בו' או בפסטר לבד כדי שלא תהיה בו בעיה של יין נסך - כותב על יין מפוסטר 'דינו כמבושל'. גם מי שסובר שאין די בפסטר בלבד אלא עם שסתום אידוי (וכך הוא נוהג ביקב שתחת השגחתו) - כותב על הבקבוק 'מבושל' או 'מפוסטר - דינו כמבושל'. מי שחושש לשיטות שסוברות שאין די בפסטר אבל אינו רוצה להכריע שהפסטר אינו כבישול, כותב 'מפוסטר', ובזה הוא נותן מספיק מידע לצרכן כדי שיכריע לעצמו בשאלה.

39. חמאה מחלב עכו"ם

שאלה | ראיתי במרכולים סוגי חמאה שונים המיובאים מחו"ל שכתוב עליהם 'באישור הרבנות הראשית, לנהגים לאכול חמאת עכו"ם'. עד היום אכלתי רק חמאה של חברות ישראליות עם הכשרים מהארץ, ולכן אני יודע כיצד לנהוג בעניין זה. האם מותר לאכול חמאת עכו"ם?

תשובה | השאלה הכללית של חלב עכו"ם שייכת במוצר חלבי שלא הייתה השגחה של ישראל על תהליך הייצור שלו. חז"ל גזרו שלא לאכול חלב של גויים, משום שחששו שמא ערבו בו חלב לא כשר. גם על גבינה של גויים גזרו חז"ל, משום שיתכן שערבו בחלב חומר לא כשר כדי להפוך אותו מנוזל למוצק. בשונה מחלב ומגבינה, חז"ל לא

אסרו חמאה של גויים, הואיל ואי אפשר לעשות חמאה מחלב של בהמה שאינה כשרה. נוסף על כך, בתהליך ההכנה של החמאה אין מוסיפים שום חומר חיצוני כדי להקריש את החלב, אלא לוקחים את השמנת שצפה על גבי החלב ומערבבים אותה עד שהיא מתקשה ומתקבלת חמאה. למרות זאת, לא כתוב ב'שולחן ערוך' (יו"ד סי' קטו סעי' ג) שחמאה שנעשית על ידי גויים מותרת, אלא כך כתוב:

החמאה של עובדי כוכבים, אין מוחין לאנשי המקום שנוהגין בו היתר. ואם רוב בני המקום נוהגים איסור, אין לשנות.

ראשונים ובעיקר אחרונים דנים מה המנהג של מקומות שונים בחו"ל בזמן הגלות. כאן בארץ כמעט ולא נכחו יהודים בזמן הגלות, ולכן לא ברור מה נהגו כאן. ב'כף החיים' (יו"ד סי' קטו ס"ק מא) נכתב בזו הלשון:

פה עיה"ק ירושלים ת"ו נמצא כמה פעמים חמאה ביד הערביים שמעורבת בחלב (ציר"י) [שומן בשר לא כשר] דהיינו שממעכין החלב עד שיהיה רך כחמאה ומערבין אותו עם החמאה, ועל כן אף במקום שנוהגים לאכול חמאה של עכו"ם אין לקנות מהם אלא מי שבקי בעניינים אלו, ושומר נפשו ירחק.

בחסדי ה' יתברך, זה יותר מחמישים שנה שאין שום צורך באכילת חמאת עכו"ם בארץ, כי משק החלב מפותח ביותר. עד לפני שנים בודדות אי אפשר היה למצוא בארץ מוצרי חלב מיובאים, וגם הערבים המקומיים לא עסקו בייצור מוצרי חלב. גם היום יש ייצור מצומצם מאוד של גבינות כבשים וצאן, אך גם הוא נעשה תחת השגחה של וועדי כשרות שונים. מבואר בדברי האחרונים, שכאשר יש השגחה על עשיית החמאה, אין משמעות לבירור מנהג המקום, אם נהגו בכך היתר או איסור, שכן ייצור החמאה היה בהשגחה. לכן נראה, לכאורה, שיהודי אינו צריך לנסות לברר מה המנהג שלו או מה מנהג המקום, אלא צריכת חמאה שגוי ייצר אותו תהיה מותרת רק אם יש עליה השגחה. אולם יש דבר נוסף, חשוב מאוד, שיש לדעת: בדרך כלל, חומר הגלם היחיד והעיקרי שיש בחמאה הוא שמנת. חלק מהחמאות המיובאות אכן מכילות רק שמנת, אבל יש גם חמאות מיובאות המכילות חומרים נוספים, כגון: אבקת חובצה, תרביית לקטית, מי גבינה או אבקת מי גבינה, לקטוזה, סידן לקטית, חלבוני חלב ועוד. בנוגע לחמאות אלו כבר אין מדובר רק על שאלת האכילה של חמאת גויים שנידונה כאן, מאחר שייתכן שהמוצרים הללו עשויים מחלב עכו"ם או ממי גבינת עכו"ם, או שהם מכילים חומרים שונים על בסיס חלב עכו"ם. לכן, יש לבדוק את רמת הכשרות של שאר חומרי הגלם - ואפשר לומר בכלליות, שמי שמקפיד על כשרות 'מהדרין', בדרך כלל לא יוכל לצרוך חמאה שמיובאת מחו"ל, מאחר שהחומרים שבה אינם עומדים ברמת כשרות מהדרין.⁷⁶

76. יש לציין שלגבי החומרים הנוספים לא שייך מנהג אבות או מנהג המקום, מאחר שהחומרים הללו הם חומרים חדשים שעד לפני כמה עשרות שנים כלל לא היו בעולם. להרחבה נוספת בנושא עי' במאמרו של הרב מרדכי וולנוב, אמונת עיתך 102, עמ' 122-131.